

EXCURSUL CONCEPTULUI DE “PUTERE” ASUPRA CONDIȚIEI UMANE

Andrei Perciun, doctorand
Institutul de Istorie, Stat și Drept
Academia de Științe a Moldovei

Summary

This study will analyze the crystallization of the speech of conscience in society. It will also identify the status of the institutions that involves mechanisms with integrative effect social set for each individual in the scenarios of intelligible speech about reality. Their role in the formation of an awareness of themselves and their relationship with the concept of power will be studied in this article as well.

Aplicarea conceptului de “putere” în gândirea socială tranzitează structurile identitare prin care instituțiile sociale ale statului sunt responsabilizate să genereze anumite discursuri exemplare. Ținem să accentuăm însemnătatea lucrărilor lui Michel Foucault pentru această cercetare, care au formulat baza conceptuală a articolului venind cu unele precizări ale conținutului noțiunilor abordate și determinând conexiunile dintre ele.

Foucault stabilește câteva modalități de apreciere a subiectului, ordonate conform criteriilor întemeiate pe practicile puterii. Dihotomiile rezultate rămân să contureze valorile atitudinale ale indivizilor confruntate cu anumite scopuri și semnificații: normal – anormal, criminal – cetățean respectuos (om de treaba), bolnav – sănătos, nebun – intact și teafăr la minte. Subiecții incomozi, care nu corespund sistemului de valori (se are în vedere sensul general al noțiunii) dominant la o anumită etapă istorică sunt enunțați ca fiind asociați și în mod obligatoriu li se impune izolarea de societate, cu scopul de a menține integritatea identităților stabilite prin supravegherea anormalităților.

În culegerea „Power/Knowledge” Foucault demonstrează lapidar ideea condiționării reciproce dintre cunoaștere și putere poziționându-le într-un raport de complementaritate. Această pereche de concepte devine rincipiul de bază al societăților occidentale în general. În același timp nu putem trece cu vederea conceptul de adevăr care fundamentează o cunoaștere care la rândul său este determinată de putere. Este de precizat că acribia nu este asigurată de anumite legi *a priori* care ar da o formă definitivă adevărului ca centru de semnificație și interes. Pentru Foucault adevărul nu mai este un produs al conștiinței libere și pure, ci din contra – rezultatul procesului de constrângere generat de putere, ca mai apoi acesta să împrăștie putere. Conținutul adevărului se dovedește a fi situat pe un plan secundar, iar condițiile stabilirii unor criterii pentru a determina apariția, clarificarea sau detectarea unui adevăr devin importante în societate.

Din această perspectivă foucaultiană finalitatea adevărului oscilează în raza prestabilirii pragului de *normalitate*, așa încât fiecare comunitate ar deține propriul său *regim de adevăr*. Indisolubil reificarea adevărului în societate este tutelată de o anumită politică generală care face anumite discursuri iminent să funcționeze ca adevărate. Discursurile societății leagă schema gândit/spus cu relevanța faptului înfăptuit, apoi se creează filtrul adevărului ca să se atribuie valori directive pentru anumite poziționări ontologice.

Relațiile de producție, de comunicare și de putere generând adevăruri se omogenizează cu scopul de a governa, de a gestiona, de a dirija viziunile și conduitele

indivizilor și de a avea un impact nemijlocit asupra acțiunilor acestora. În așa mod fiecare individ în parte este forțat să producă adevăruri ca puterea să funcționeze în continuare. Căutarea și apoi producerea este instituționalizată așa încât membrii societății sunt condamnați de putere să producă adevăruri. Această formă de manifestare a adevărului mai degrabă va avea un sens și un conținut economic sau politic decât unul științific (adică pseudoștiințific). Pe de alta parte tot adevărul ne supune, afirmă Foucault, arborând legi și discursuri disciplinare pentru decizii corecte.

Asocierea cunoașterii cu puterea pe care o făcea Francis Bacon, filosof și Lord Cancelar al Angliei, nu mai are nici o afinitate cu voința de cunoaștere despre care ne vorbește Foucault, prin care puterea aduce adevărul la nivelul constrângerii. Accepțiunea socială a adevărului se justifică prin necesitatea pe care o au instituțiile care îl construiesc pentru o ulterioară manifestare a puterii.

În momentul în care sunt aduse în prim plan științele umane, Foucault fără a ezită le enunța și pe ele ca forme de manifestare a puterii, care aduc după sine discursul științific pentru instituțiile care fac posibilă întreținerea adevărului. Prezente în societate ca niște capilarități ale tehnicilor de putere disimulate „științele umane sunt apoi acelea care prelungesc în mod subtil efectul normalizator al acestor disciplinări corporale până în intimitatea persoanelor și populațiilor obiectualizate științific și totodată înghesuite în subiectivitatea lor” [1]. În sensul utopic al modernității o știință socială neîntinată trebuie să devină imparțială și să se preocupe doar de obiectivizarea realității. Însă, de obiectivizarea realității se ocupa și celelalte sisteme instituționalizate din societate împotmolind-o cu structuri și unități pentru a reglementa cererea de consum a unui adevăr spațio-temporal într-o istorie. Iar științele umane reacționează nemijlocit ca expresii organice a controlului reglementator al rațiunii monologice.

Foucault susține fără echivoc ideea conform căreia domeniului științific este proxim cu cel al economicului și politicului. În așa condiții puritatea și prioritatea metafizicii clasice se privează de pretinsa absolutizare a adevărului luminat ce aduce obiectivitate după sine. Apoi implicarea directă a savantului în ocurența structurii sociale este chiar binevenită pentru Foucault. Intelectualul devine arheolog – căutând genealogii pentru istorie, medic pentru a eficientiza utilitatea corporală, psihiatru pentru o imanență mai inteligibilă și filosof pentru reamenajarea unităților structurale în sensul unei subiectivizări sociale. Științele exacte, care în pofida faptului că au fost create pe baza tehnicilor de putere, odată cu științele umane, reușesc să se dezmembreze de originile sale încât să suporte aspirațiile sale spre obiectivitate și adevăr. Foucault într-o modalitate cinică etichetează științele socio-umane ca pseudoștiințe care asertiv propagă efectele practicelor de putere prin corijarea și eliminarea elementelor eterogene rațiunii. De altfel acestea nu mai pot rezista pretențiilor și exigențelor de a fi obiective în cadrul cercetărilor pe care le efectuează. Statutul *adevărului* în științele socio-umane se mai poate întreține prin aplicarea metodelor hermeneutice, însă și această perspectivă este renegată de Foucault, din cauză că aceasta subînțelege sensuri criptice care așteaptă să fie rostite transformând secundarul în primar. Genealogia istorică a lui Foucault presupune dimpotrivă o eliberare de contextualitatea comunicativă a evenimentelor, lăsându-le *mute* pentru o analiză structuralistă. La acest capitol gânditorul francez va rămâne fidel metodei structuraliste de identificare a definițiilor prin precizarea deosibirilor originare. Excursul științelor socio-umane asupra obiectului său de studiu se prefigurează în ordine a relației ambivalente dintre cunoaștere și putere. Insistând asupra neutralității valorice, științele umane sunt culpabilizate de criptonormativism încât „nu cetățeanul cu drepturile și datoriile sale, ci supusul cu trupul și sufletul său este obiect al noii nevoi de cunoaștere

care este satisfăcută în primul rând prin cunoașterea pozitivistă și statistică asupra nașterii și morții, bolii și criminalității, muncii și comerțului, bunăstării și sărăciei populației” [2]. Preocupările științifice urmează să se administreze în instituțiile care inserează o cotidianitate normalizat-constrângătoare.

Odată ce gândirea pătrunde în totalitate nivelurile sociale e firesc ca „... și chiar într-un sistem administrativ...” [3] să existe scheme de gândire pentru formarea sinelui *normal* și raționalizarea acestuia. În această manieră Foucault argumentează pe bună dreptate situarea adevărului în substanțializarea dinamică a confruntărilor sociale, circulând prin prisma structurilor de educație și informație, economie și politică.

Adevărul nu mai este subsumat paradigmei științei autonome, plasându-se în același timp peste relativ și absolut. Adevărul nu se mai descoperă ca apoi după o confruntare conceptuală să fie acceptat. În opinia lui Foucault adevărul în structură aduce o manieră specifică de a obiectiviza și subiectiviza sinele.

Aceiași răsturnare o vom observa și în raportul dintre conceptele întrebării și răspunsului. Conceptul răspunsului își pierde însemnătatea, deoarece devine a fi pasiv în aprecierea discursului despre realitate. Răspunsul se transfigurează într-o figură manipulată de specificul întrebării, care este cea mai importantă în procesul cunoașterii. Maniera prin care se formulează o întrebare vizează reflectarea discursivă a răspunsului ca o continuare fidelă a unei reguli de gândire dominante într-o structură socială la o etapă istorică. Întrebarea domină răspunsul. Legătura tehnicilor de problematizare cu orizontul de viață este scos în evidență și de Susane Langer, discipolă al lui Ernst Cassirer, care ne-a arată că felul de a gândi merge în același pas cu metodologiile de formulare a întrebărilor evidențiind orientarea conștiinței spre rezonabilele răspunsuri despre aceeași realitate. În așa fel respingând o întrebare, conștiința se detașează de o anumită structură de a gândi realitatea.

Este de remarcat că devin importante constelațiile criteriilor după care se distinge ceea ce este adevărat de ceea ce este fals. Iar factorul puterii creează ambianțe prielnice pentru instaurarea unor sau altor criterii ce ar defini adevărul.

Are loc tranzitarea puterii, care se intensifică modificându-și direcțiile și raportând omul la lume prin obiectivarea acestuia. În așa fel omul nu mai este un scop, ci o metodă de structurare a puterii. Raportarea clasică a omului ca subiect al cunoașterii, care schimbă și organizează realitățile după limitele și posibilitățile sale de cunoaștere, astfel declarând natura Obiectul cunoașterii și dușmanul științelor, care într-un final vor avea soț de izbândă, se răstoarnă așa încât ființa umană se obiectivizează în fața structurilor sociale ale cunoașterii. Existențialiștii vor induce conceptul absurdului ca soluție pentru acest veșnic conflict. Husserl aduce în discuție o fenomenologie intersubiectivă abolind raportul dintre *Subiect* și *Obiect*, Foucault la rândul său caută diferite tehnici de rezistență la obiectivare cu scopul de a subiectiviza ființa umană.

Aceste tehnici se împart după criteriul relației omului cu alți oameni și cu natura (de producție și de semne) și după criteriului orientării discursive spre interiorul sau exteriorul individului (de sine și de putere):

Tehnica sistemelor de semne face posibilă întrebuițarea semnelor și simbolurilor pentru valorificarea anumitor semnificații, această tehnică determină stiluri eficiente de comunicare. În general Foucault consideră decisivă această tehnică de semne ordonate, fiindcă ea nu rezultă în mod prestabilit a priori, ci este pusă în lucru direct în față lumii reprezentând-o transparent, astfel mediatizând raportul dintre om și realitate. Omul reprezintă lucrurile și lucrurile se reprezintă. Spre deosebire de demersul cu care vin matematicile în fața realității, limba nu acorda lucrurilor valențe aferente de teorii, ci

ordonează o dezinvoltură consonantă pentru om și lume. Gândind prin cuvânt, limba și lumea este comparată cu inspirația și expirația. Însă această formă nereflexivă a cunoașterii își are și limitele sale.

Tehnica producției este una veche, această implică o interacțiune nemijlocită care are ca efect transformarea și manevrarea obiectelor.

Tehnica sinelui ține de subiectivarea individului, aceasta are în vedere aplicarea anumitor operații efectuate de sine sau cu ajutorul altora asupra sufletului, corpului, aprecierilor și felului de a fi, în consecință se accede la o anumită stare de fericire, echilibru și satisfacție. Conformarea cu anumite obiective dominante, care presupun un anumit comportament dominat, care, de fapt obiectivizează individul, este specifică tehnicii de putere.

Structurate în societate, aceste tehnici revin în proprietatea statului care deține scheme de individualizare prin instituțiile sale. Astfel de manifestări Foucault le atribuie puterii de tip pastoral. În esență acele scheme de individualizare prezente în cadrul instituțiilor de stat se adevăresc a fi niște produse care vin să înlocuiască eforturile exercitate de individ pentru ași construi sinele. Binomul antagonic dintre exterior și interior își găsește expresia în raportările normale/anormale a ființei umane față de instituțiile prin care puterea își manifestă impactul. Dacă, de exemplu, vom lua dihotomia nebunului și a omului cu conștiința intactă și o vom plasa în ordinea regulilor care disting adevăratul prag al nebuniei vom observa că sub incidența acestuia cad și alte manifestări care deși nu pot fi enunțate ca fiind „sănătoase”, dar nici alienabile nu pot fi declarate. Nebunia e o rațiune răsturnată care este exclusă ca element eterogen.

Rețeta individualizărilor forțate propagate de elementele instituționale exprimă forme de hegemonie socială, culturală, economică și politică în contemporaneitate. În mod teoretic s-ar ivi o posibilitate de echilibru dintre tehnicile puterii și tehnicile de sine, însă aplicabilitatea acestei posibilități este greu de realizat. Acel conflict frecvent întâlnit în lucrările lui Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger și a întregii pleiade existențialiste dintre exterior și interior ne poate lumina în problema transformării ființei umane în subiectul individualizator al societății contemporane. Felul autentic de a fi este predeterminat de interioritatea ființei, pe când exteriorul va difuza anonimități care l-ar îndepărta pe om de propria sa fire. Confruntarea este pe față: exteriorul vine cu un ansamblu de norme, legi, credințe și tabieturi care sunt luate ca fundamentare pentru o identitate (cetățeanul respectuos), imanența, însă, solicită deschideri spre anumite transformări care vin în contradicție cu modelele din exterior, prin urmare această poziție a omului în lume e de un caracter conflictual.

Profund impresionat de tabloul lui Velazquez „Doamnele de curte” Foucault își sesizează de răsturnarea care are loc odată cu transcendentalizarea omului ce reprezintă lumea și care e nevoit să accepte statutul reprezentării de sine. Tendința centrală care iese în evidență este rolul de mediere reprezentativă a limbii care se încurcă într-o introspecție tautologică. Auto-reflecția preia firul roșu al modernității. Viziunile gnoseologice ale lui Kant dezorientează demersul natural de mijlocire dintre conștiință și lume a sistemului de reprezentare prin semne coordonându-l cu sine. Omul devine conștient de sine însuși făcând parte din lume și totodată fiind dincolo de ea ca o existență autonomă. În așa mod se dezvăluie tendința nelimitată de a cunoaște transcendentul noumenal în măsura limitelor și posibilităților sale de gândire reflexivă. Sarcina care îl va defini pe om ca entitate finită care pretinde și chiar necesită să se infinitizeze prin cunoașterea nelimitatului. Urmărim scenariul modern a unui finit ce progresează epistemic la în infinit. Ireconciliabil subiectul cunoscător se suprasolicită inevitabil constrângându-și

tematizările de cunoaștere. Imperativul cunoașterii generează imboldul de a produce frecvent cunoașteri înnoite pentru cupiditatea voinței de adevăr. Reieșind din acest context Foucault își întemeiază meditațiile despre cunoaștere și putere. Procesul de cunoaștere de sine gradual imprimă obiectivarea unui nou eu, ce se va constitui ca obiect central de cercetare pentru psihanaliză, în care sinele va căuta oportunități prielnice pentru a deveni eu. Introspecția ajunge să întrețină un proces de formare, care urmează după o cunoaștere obiectivă de sine. Aceasta se va încadra într-o cercetare empirică care va dispune de un sine ca un obiect în totalitatea obiectelor. Științele umane din această perspectivă cercetează omul ca o ființă care se raportează la „obiectivările produse de el însuși în calitate de ființă care vorbește și muncește” [4]. Pe măsura retragerilor sale în cercetarea inconștientului, gramaticii, evoluției speciei și explorării forțelor de muncă omul se sustrage sieși producând interiorități inautentice. Aservirea științelor socio-umane unor idealuri de obiectivitate împrumutate din metodicile științelor naturale disociază sinele până la o eliberare a omului de el însuși dezvăluind ideea că ființa umană nu mai este o creație divină situată în centrul universului. Foucault doct va recunoaște cât de periculoase se dovedesc a fi științele despre om din sec. XIX-XX. Căutând ultimele origini ale interiorității umane scrutând oarecum cu obiectivitate și cu constrângere firea omului științele umane vor înceta să mai fie verigi intermediare a subiectului cu lumea ca în final să dizolve originile căutate în amalgamul cunoașterii și puterii.

Demascând și revendicând în profunzime maladiile sociale cu fascinație se va constitui o bio-putere care va înfățișa o „formă de socializare care înlătură orice naturalitate și transformă viața creaturală în ansamblul ei într-un substrat al instaurării puterii” [5]. Omul devine pacient – arhetipul obiectului supravegheat în continuu într-un Panopticon social al puterii – periclitat de teroarea eliberării și transformării în sclav. În așa fel, apare problemă conexiunii individului la societății și a raportului dintre interior și exterior. Și dacă vom urmări modelul artificial al omului construit pe baza disciplinelor consolidate instituțional vom da peste o ființă umană eliberată în totalitate de individualitate, care se face responsabilă pentru lumea interioară și setul axiomatic format în urma interacțiunii cu dirijabilul exterior.

Această relație delicată a individualizării imanente cu personificarea imperativă va preocupa viața omului într-un neîncetat conflict cu socialul care va schița traiectoria unei conformări oarbe îmbinate cu răzvrătiri frecvente, însă de scurtă durată. Oarecum exteriorul va fi privilegiat având în spatele său dimensiunea puterii care își exercită impactul legalizator prin intermediul instituțiilor impregnate în toate pârgurile societății. În formele cele mai negative de manifestare tehnicile de standardizare vor prevala asupra individualității. Dacă ne vom abstractiza de la ideea că puterea nu este localizată în mâinile cuiva, ci este prezentată și executată instituțional, atunci cazual vom presupune că acele norme, principii, legi, adevăruri științifice nu sunt altceva decât o exteriorizare a unui sistem valoric individual susținut de dimensiunea puterii.

Cu alte cuvinte aplicația puterii face posibil ca o individualitate să-și exteriorizeze impetuos propria sa structură însoțită de determinarea unor discipline normalizatoare care implică producerea interiorităților de aceeași valență. Cu toate acestea puterea este instaurată teoretico-strategic în sistemele de sociale care îl tratează pe om ca pe *un caz de instituție*. Această personalitate nu mai are individualitate: „Într-o situație grea ori omul e transformat în obiect și reprimat, ori el trebuie să transforme natura în obiect și s-o reprime” [6] oare această judecată hegeliană n-ar iniția acele științe despre care vorbește și Foucault, care ar detașa omul de el însuși eliminând-ul ca parte a naturii și cerându-i s-o obiectivizeze, astfel generând false identități.

Note:

1. Habermas Jürgen. Discursul filosofic al modernității. - București, Ed. ALL, 2000, p. 261.
 2. Ibidem, p. 260.
 3. Foucault Michel. Cuvinte și lucruri. - București, Ed. Univers, 1996, p. 458.
 4. Habermas Jürgen. Op. cit., p. 254.
 5. Ibidem, p. 273.
- Ibidem, p. 44.